

živan filipi: »sedam antropoloških struktura u suvremenoj književnosti«, august cesarec, zagreb 1985. simon grabovac

Književnoteorijski tekst Živana Filipija *Sedam antropoloških struktura u suvremenoj književnosti* je dvojnog karaktera; s jedne strane on se kroz metakritički jezik konstituše u književnokritički model, a s druge on je instrument u razumevanju određenog korpusa dela iz postmoderne književnosti. Osnovne poticaje za konstituisanje ovakve jedne teorije/metodologije Filipi je našao u tzv. mitskoj kritici istaknutog teoretičara ovakve provincije Nortropa Fraja, strukturalnoj antropologiji pre svega Klod Levi Strosa i antropološkim istraživanjima Frejzera. Konstituišući antropološku metodologiju u razumevanju književnosti Filipi paralelno govori i o njenim prednostima posebno u razumevanju postmoderne prozne književne prakse. On kaže da ova teorija u odnosu npr. na Novu kritiku koja se bavi unutarnjim strukturama i koherencijom dela može da prati genezu književog dela a to je veoma bitno za postmoderno književno delo jer njega treba čitati kao »istraživanje pisanja, problem artikulacije svijeta«. Dakle za proznu umetnost je sada mnogo bitniji sam proces i zato on sam i postaje predmet teksta.

Stavljajući ovu književnokritičku metodologiju u poziciju da se može baviti »nečim u nastajanju« i istovremeno je isprobavajući na mnoštvu primera iz post moderne proze Filipi i praktično potvrđuje njenu univerzalnu upotrebljivost.

Nastavljajući dalje rasčlanjivanje sintagmi iz naslova studije može se bez većih napora utvrditi da je Filipijev izraz *suvremena književnost* skoro u potpunosti izjednačen sa pojmom postmoderna književnost. Sam pojam postmoderna je u književnokritičku praksu uveo Ihab Hasan, podrazumevajući pod ovim pojmom veoma razumno polje delovanja savremenih književnika od pedesetih kao i neka pravila tog delovanja. Za prepoznavanje dela ovakve vrste mogu efikasno poslužiti sledeća zapažanja: radikalna kritika mimetičke književnosti (posebno uperena na dela moderne), groteska kao čest oblik izražavanja, završeci dela su višestruki i parodirajući, junaci se često transformišu, umesto zaključaka i eksplicitnih i implicitnih stavova postmoderni autori teže interpretacijama a diskontinuitet i akauzalnost dobijaju ulogu principa građenja teksta.

Kao prelomno delo i delo koje stoji kao graničnik između moderne i postmoderne smatra se Džojsov roman »Fineganovo bdenje« kroz koji je inaugurisano mnoštvo postmodernih elemenata.

Konstituišući svoju metodologiju i analizirajući konkretna književna postmoderna dela, Filipi je, uopštavanjem pojedinih svojih otkrića došao do zaključka da se može govoriti o koherentnom antropološkom sistemu u postmoderno književnosti. On je otkrio i zakonitost ponašanja pojedinih struktura u sistemu. U svemu ovome prevashodnu ulogu su odigrala otkrića Levi-Strosa u strukturalnoj antropologiji. Sistemizujući te antropološke strukture on je ustanovio određenu logiku u njihovom smenjivanju kao i njihov protuodnos spram podstruktura.

Prva struktura u tom sistemu tzv. Pusta zemlja ima šest podstruktura koje se preobražavaju u suprotne svoje polove, pojedine strukture, tvoreći tako binarni par. Sve one skupa u svojim uzročno-posledičnim odnosima čine sistem od sedam antropoloških struktura. Preuzimajući iz antropologije zakon kruga a iz mitologije broj sedam za osnovu svoga sistema (dva najrazdženija simbola u mitologiji), Filipi je htio da svoj književnokritički model čvrsto postavi i da pokaže da on svoja utemeljenja nalazi u drugim duhovnim disciplinama i, na kraju, da dokaže da na delu

imamo jedan proces koji je u stalnom preobražaju iz strukture u strukturu ili iz sistema u sistem sa novim kvalitetom. Taj zakon kruga-spirale je beskonačan.

Antropološka struktura koja je svoje ime dobila po poznatoj pesmi Tomasa Sternsa Eliota svoje utemeljenje je našla u šestoj knjizi Zlatne grane u kojoj se govori o isušanim Egiptaskim poljima. Pojedine podstrukture ove strukture; gola hrid, sunčeva zraka, zagađeni kanal, nema ravnica, mračna koliba i nemoćni vladar su u stvari samodovoljne slike koje govore o uništenju čoveka i njegovom nestanku u ništavilu. Sama struktura Pusta zemlja dovoljno govori svojim imenom kojega je Eliot pozajmio od Džesi Veston; znači nju čini pustoš, ogolelost, bezivotnost, praznina. Kako je ovu strukturu u književnost praktično inaugurirao Eliot svojim književnim remekdelom *Pusta zemlja* Filipi se najviše i bavi analizom ove pesme. Pored Eliota njemu su još za analizu interesantni Fitcdžerald sa romanom *Veliki Getsbi* i kroz podstrukture Golding, Mišima i Pinčon.

Druga struktura *Potruga za Gralom* je prva iz niza sa osnovnom idejom prevladavanja »beživotne stvarnosti Puste zemlje. Sama ona je imenovana po najstarijim ritualima i legendama ovakve vrste još iz sumersko-vavilonske civilizacije. Svoja prva uobličjenja u književni jezik je dobila u srednjovekovnim romansama. Tokom vremena iskristalisali su se sledeći elementi ove strukture: opšti poriv k avanturi i nepoznatom, antropološka perspektiva, ciklično ustrojstvo, priča o Gralu sa svim varijantama i epizodama, potraga kao romana ljeta, jaka želja za osobnim savršensvom, traženje čudesnog, ezoterično lutanje, pobjeda nad vremenom, bijeg u fantastično i uzbudljivo otkrivanje vlastite ličnosti i mikrosveta. U okviru ove strukture Filipi interpretira sledeća dela Belouovog Hendersona, kralja kiše i Humbodtov dar, Tolkinovog *Gospodara prstenova* i druge.

Ime treće strukture *Svetkovine vezane uz užitke vatre, vode, jela i tijela* dovoljno govore samo za sebe a bavi se sledećim delima: Zaljubljenim ženama D. H. Lorensa, pesmom *Trebam, trebam*, Tiodora Retkea romanom Roberta Tomovića *Bratovština* labuda lumbrelaša i prozom Anais Nin i Erike Džong.

U strukturi *Silazak u podzemlje* Filipi kaže da »čovek oblikuje mikrokozam svoje haotične svijesti pečinskim modelom iz privlačnih bajki, da bi ga u višoj fazi svog stremjenja k nedostižnom projicirao na makrokozam bezgranične spilje materije i duha«. U ovom odeljku Filipi analizira roman Antikvar Anrija Boskoa, prozu Anais Nin, Džona Barta Giles, dečak-jarac i roman Tomislava Ladana *Bosanski grb*.

Osnovna odlika strukture *Poistovječenje sa životinjama* je metamorfoza čoveka u životinju spram koje se sada menja odnos. Ona postaje predmetom »divljenja i poštovanja«. Kao primer-analizu za ovu strukturu Filipi navodi Belouovog Hendersona kralja kiše, prozu Džona Hokska i Viljema Kocvinkla.

Šestom strukturom *Činovi pozitivne i negativne magije* su obuhvaćena sledeća postmoderna dela: Ričard Farine Kako sam bio tako dugo dole ono mi izgleda kao gore, pesma Džona Vejna Divlji trag, trilogija Ursule Le Guin *Carobnjak zemaljskog mora*, Grobnica Atuana i Najdalja obala. Suština činova magije je da se pospeše određene radnje da se omogući brže izvršavanje ili da se efikasno onemogući.

Poslednjom strukturom *Ritualno ubojstvo božanskog kralja* krug se zatvara a suština ove strukture je da se transcendiraju smrt i zato se pristupa ubistvu kralja-maga kako bi se njegove moći sačuvala. U okviru ove strukture analizirana je Pinčonova *Druga gravitacija*, Klarkova *Odiseja 2001*, pesma Bog Robina Skeltona, pesma Džona Vejna Feng, Mišimin roman *Mornar kojega je more bacilo u nemilost* i roman Roberta Pingeta *Basna*.

hanifa kapidžić—osmanagić: »suočenja III«, svetlost, sarajevo 1986. draško redep

Jedinstven i po mnogo čemu otkrivački temperament kritičke akcije Hanife Kapidžić—Osmanagić, u odnosu sa nekim nezaobilaznim temama naše savremene književnosti (nadrealizam, Krleža, Begić), ostvario se poput nezamenljivog dnevnika. Najnovija njena knjiga (*Suočenja III*, »Svetlost«, Sarajevo, 1986) jednako nastavlja taj dnevnik koliko ga proširuje konkretnim, čitačkim referencama, na način koji je svakako naročito, neprikosnoven, po mnogo čemu autoritativan. I premda Hanifa Kapidžić—Osmanagić napominje kako »ni pisac, ni kritičar-pisac ne bira svoje teme, može se, sa mnogobrojnim razlozima, utvrditi kako su njene prevashodne teme ne samo fragmenti jednog dugoročnijeg i ambicioznijeg projekta kritičke akcije, već, u biti, živa, pregnantna, ovapločena suočavanja onih »biografija moderne osećajnosti« do kojih nam je, po neprikosnovenom tipiku *izbora po srodnosti*, ponajviše stalo.

Svakako, interpretacije Hanife Kapidžić—Osmanagić najprimerenije su na bogatom, često još nedovoljno poznatom a i nedovoljno izučavanom materijalu literature Marka Ristića. Tu je ona pokazala visoki stepen tananog poznavanja međuuticaja, *microcosmus redivivus*, »simulaciju delirija, interpretacije i transformacije u čoveku koji misli da je vuk« (*Turpituda*). Ovde se najčešće piše sa Markom Ristićem, svedeno već na kojoj deonici njegovog kritičkog sudenja ili poetskog istraživanja. *Bez mere*, ta davna Ristićeva knjiga, ovde se pominje kao »poetsko skladište, muzej imaginarnog, herbarij slike, bretonovski akvarij *rastvorljive ribe*«, dok se *Turpituda* javlja (i) kao »podsvjesni i kosmički krik sa mnoštvom smislova«. Intelektualni profil pisca pre svega zanima našeg kritičara, najradosnije ga posmatra *in statu nascenti*, u razobručenju razdesenosti, u pomami asocijacija svake vrste, u nemiru neizrecivog. Ne mari osobito za konačna značenja, ne verujući uostalom u njihovu (ipak) dogmu, u njihovu neprikosnovenost. Iako otprve ukinuvši distancu sa literaturom Marka Ristića, iako veoma napregnuto spremna da joj omogući sve kontakte, ili pak međuuticaje, do kojih i inače veoma drži, kao u slučaju između njenih nadrealističkih iskustava i Krležinog racionalizma, čak i po cenu takoreći kolektivnog negiranja apstraktne umetnosti, Hanifa Kapidžić—Osmanagić je sačuvala ne samo mogućnost pogleda sa strane, ili čak *oblique*, u bretonovskom, a i matićeveskom smislu, već i izuzetnu sposobnost sagledavanja ukupnosti, razvoja, istorije jedne misli, jedne pesme, jednog dnevnika-pasaža. Prostrana erudicija Hanife Kapidžić—Osmanagić ne samo da omogućuje nego upravo neprekidno inspiriše polet interpretacije, slobodu zaključivanja, elastičnost komentara: »Kao što su beogradski nadrealisti simulacijom delirija interpretacije jednog starog zida vizuelno pronikli u vlastite individualne karakteristike projicirane na zid, a onda uporedili bogatstvo, kako individualnih data tako i nanovo, karakteristično objedinjavanje stvarnosti, — ili kao Breton i Elijar u koautorstvu u ciklusu *Posesije* fascinante pjesničke knjige *Bezgrešno začecje*, iz 1930, poglavito u odlomku koji je delirična transformacija u pticu, u *ptičije* kao datost, — tako Marko Ristić projicira svoju simuliranu paronojačku transformaciju u stvarnost jezika, raslojava je kao i stvarnost koju jezik odražava, da bi je, u toku teksta, posebno na kraju, ultralucidno i izvan transformacije prikupio u tako dobivenu protest protiv te stvarnosti. Sasvim sam uveren da je način kojim Hanifa Kapidžić—Osmanagić piše o Marku Ristiću, suštavno, utemeljeno, prenebregavajući kabinetske kvalifikacije, zanemarujući sebične odrednice žanrova, zapravo nezamenljiva *konkretna* lektira ovog pesnika, esejiste, mislioca. I obrnuto, Ristić je upravo u stivu ovakvih komentara sticao, i bez prekida stiće, nastavak raspre, disput kome kraja